

при нехватки собственных или ссудных финансовых средств получить высокотехнологическое оборудование, которое лизингодатель дает с рассрочкой платежей на несколько лет с правом выкупа оборудования по остаточной стоимости. Если в Украине доля лизинга оборудования в общем объеме инвестиций в промышленности составляет ~ 0,51 %, то в промышленно развитых странах мира в лизинге находится до 45 % всего промышленного оборудования, а 89 % новых видов продукции изготавливается на оборудовании полученных в лизинг. Использование предлагаемых критериев и методологических подходов позволяет объективно оценить эффективность среднесрочных научных приоритетов, перераспределить финансирование из госбюджета научных организаций на освоение конкурентоспособной продукции и ускорить вовлечение в хозяйственный оборот готовых к промышленному использованию новых технологий, оборудования и материалов в условиях кризиса.

Выводы. Низкая прибыльность в украинской промышленности в целом ориентирована на расширение производства продукции с недостаточной конкурентоспособностью и использование устаревшей технико-технологической базы требует разработки новых подходов в оценивании объектов интеллектуальной промышленной собственности. Для расширения области применения новых технических решений во всех областях машиностроения необходима разработка критериев оценки их эффективности.

Литература

1. Немченко В.В. Проблемы становления механизма инновационной модели развития Украины /Сб. «Проблемы становления финансового механизма инновационно-инвестиционной модели развития Украины» МФУ, УГУЭФ, – Одесса, 2006. С.5-6.
2. Закон Украины «О приоритетных направлениях инновационной деятельности на Украине» от 16.января 2003 г., №433-IV, ВВР, 2003, №13, С.354-358.
3. Закон Украины «Об инновационной деятельности от 4 июля 2002 г., №40-IV, ВВР, 2002, №36, ст. 266.
4. Соловьев В.В. Современные тенденции формирования инновационного законодательства в Украине. Инновации. С. Петербург, 2004, №9, С.18.
5. Завлин П.Н. Некоторые проблемы инновационного развития. Инновации. С. Петербург, 2003, №5, С.48.
6. Малых С.В., Радинский А.А. Лизинг оборудования и рыночное стимулирование инновационного продукта. МОН Украины, ОНПУ, - Одесса: Полиграф-Атлант, – 2006.С.67, 232-261.

УДК 330.341.44:664.61

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ В ХЛІБОПЕКАРСЬКІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Скопенко Н.С., канд. екон. наук, доцент, Стретович О.А., канд. екон. наук, доцент
Національний університет харчових технологій, м. Київ

Розглянуто сучасні тенденції інтеграції та концентрації виробництва на ринку хлібопродуктів України. Встановлено, що для консолідації факторів зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємств найбільш ефективним є використання механізму інтеграції та створення інтегрованих об'єднань.

The modern tendencies of integration and concentration of production are considered at the market of bread of Ukraine. It is set that for consolidation of factors of external and internal environment of functioning of enterprises most effective is the use of mechanism of integration and creation of computer-integrated associations.

Ключові слова: концентрація, інтеграція, об'єднання, хлібопекарська галузь.

Одним із найважливіших напрямів виходу вітчизняної економіки з кризи є формування та розвиток інтегрованих структур у формі різноманітних об'єднань. Інтегровані корпоративні структури, що виникають на основі масштабної концентрації виробництва та капіталу, є сьогодні найважливішими суб'єктами економіки. Без формування та зміцнення подібних структур вітчизняній економіці не подолати спеціалізації у світовому розподілі праці, технологічного відставання. Створення такого типу об'єднань сприяє консолідації зусиль виробників, активізує потенційні можливості щодо більш ефективного використання всіх наявних ресурсів, підвищує відповідальність і ефективність дій кожної ланки інтегрованої системи.

Мета статті. Сучасні об'єктивні умови розвитку вітчизняної економіки вимагають поглиблення теоретичних і практичних доробок щодо ефективності взаємодії учасників об'єднань у контексті інтеграційних процесів в економічному середовищі України. Основну увагу необхідно приділити питанням створення, організації діяльності та особливостям функціонування інтегрованих об'єднань у хлібопекарській галузі харчової промисловості України.

Виклад основного матеріалу. Важливо зазначити, що хлібопекарська галузь є однією з провідних галузей харчової промисловості України, призначення якої – безперебійне забезпечення виробництва хліба, хлібобулочних та інших борошняних виробів у обсягах, які відповідають державній продовольчій безпеці.

Специфіка хлібопекарського ринку України полягає в тому, що він на 99 % представлений продукцією вітчизняного виробництва.

Висока конкуренція в галузі сприяє її розвитку. В хлібопекарській галузі України діють близько 1000 хлібо заводів різної потужності. Попит сільського населення на хліб та хлібобулочні вироби забезпечується невеликими хлібо заводами споживчої кооперації, приватними пекарнями та населенням самотужки. На сьогодні практично всі, в минулому державні, хлібо заводи функціонують у формі відкритих акціонерних товариств, які були приватизовані у середині 90-х років минулого століття.

Щорічно в Україні виробляється близько 2,5 млн. тонн хліба та хлібобулочних виробів, понад 70 % від загального обсягу випікають великі промислові підприємства, 5 % – підприємства колишньої системи Укркоопспілки, як правило, невеликої потужності для обслуговування сільського населення; 1,5 % хліба припадає на частку підприємств Укрпродспілки; решта представлена пекарнями агропідприємств, приватними та міні-пекарнями, мережею торгівлі, великими супермаркетами та іншими виробниками [1].

Відповідно до офіційної статистики динаміка обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні має стійку тенденцію до спаду виробництва хліба (якщо у 2003 році було виготовлено 2335 тис. т, то у 2008 році тільки 1978 тис. т, а у 2009 році – 1754 тис. т) [10, 13]. Таким чином, за 2009 рік виробництво хліба на 1 особу склало лише 38,1 кг, що менше 40 % від затверджених норм споживання (101 кг) [11].

Однак, необхідно врахувати, що значна частина хліба та хлібобулочних виробів виробляється малими підприємствами, які працюють на єдиному фіксованому податку та не звітують перед статистичними органами про кількість виробленої продукції. У сільській місцевості значна частина населення випікає хліб у домашніх умовах.

В останні роки потужності підприємств з виробництва хліба та хлібобулочних виробів використовуються лише на 30-35 % (крім м. Києва та окремих обласних хлібокомбінатів). Це говорить про те, що хлібопекарська галузь забезпечена потужностями, які здатні щоденно виробляти близько 300 г хлібобулочних виробів (відповідно до норм споживання) в розрахунку на одного мешканця країни, і має можливість повністю забезпечити потреби населення в цій продукції. Разом з тим, значна частина матеріально-технічної бази спеціалізованих хлібопекарських підприємств морально застаріла та фізично зношена (зношеність основного технологічного обладнання становить 60-80 %) [2].

Зростання витрат на сировину, матеріали та енергоресурси, брак оборотних коштів не дає змоги оновлювати матеріальну базу підприємств сучасним прогресивним устаткуванням та впроваджувати сучасні технології (виробництво заморожених напівфабрикатів, їх вакуумна упаковка, нарізання та пакування готових виробів тощо).

Для того щоб успішно працювати в умовах ринкової конкуренції та реалізовувати значні фінансово-промислові проекти, підприємствам уже недостатньо функціонування в рамках окремих розрізаних господарських товариств, і тому вони прагнуть об'єднуватись у групи підприємств за галузевим, територіальним чи іншим принципом.

Головною особливістю розвитку ринку хлібобулочних виробів в останні роки є збереження тенденції концентрації та укрупнення виробництва. Створення інтегрованих об'єднань дозволяє виробникам розширити ринки збуту та/або сировини, оптимізувати логістику, прискорити реконструкцію підприємств за рахунок консолідації капіталу, знизити собівартість продукції і тим самим підвищити прибутковість виробництва.

Тобто, об'єднання створюються для успішного вирішення підприємствами завдань, пов'язаних із розширенням можливостей у виробничому та соціальному розвитку, підвищенням ефективності використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів на основі організації спільної діяльності, розподілу праці та кооперації, об'єднання зусиль та засобів у науково-технічному, виробничому та соціальному розвитку. На сьогодні інтеграція є актуальною стратегією розвитку більшості підприємств для підвищення ефективності виробництва та стійкості їхнього функціонування. Підприємства використовують інтеграційні стратегії для підвищення своєї рентабельності шляхом контролювання певних стратегічно важливих для них ланок у виробничому ланцюгу та ланцюгу продажу товару. Для одних компаній – це шлях завоювання ринку, для інших – доступ до фінансових ресурсів.

В залежності від ініціатора (інтегратора) та мети інтеграції розрізняють види, характер, форми, напрями, стратегії та масштаби інтеграційних процесів (горизонтальна, вертикальна, конгломератна, пряма та зворотна, технологічна, виробнича, продуктова, ринкова, фінансово-кредитна та інші), довжину інтеграційного ланцюга та форму нового об'єднання. Різноманітність економічних умов діяльності підприємств зумовлює існування різних типів інтеграції – вертикальної, горизонтальної, діагональної або змішаної.

Горизонтальна інтеграція дозволяє мінімізувати втрачену вигоду, а іноді свідчить про монополюне прагнення її учасників.

Наприклад, Відкрите акціонерне товариство "Київхліб", яке створене на базі державного підприємства "Київхліб" у 1996 р., контролює до 15 % ринку хлібобулочних виробів. Нині це одне з найбільших хлібопекарських підприємств України, до складу якого входять 17 хлібопекарських підприємств (дев'ять у м. Києві та вісім – у Київській області), ремонтно-монтажний комбінат, інформаційно-обчислювальний та навчальний центри, підприємство матеріально-технічного постачання "Київхлібпостач". На сьогодні потужність ВАТ "Київхліб" становить понад 1700 т на добу хлібобулочних і 12,6 тис. т на рік кондитерських виробів, а асортимент налічує 470 найменувань хлібобулочних і 460 найменувань кондитерських виробів, більшість з яких розроблені спеціалістами акціонерного товариства [7].

Також яскравим прикладом інтегрованого об'єднання є ТОВ «Концерн «Хлібпром», який підсилює свої позиції в п'ятьох областях – Львівській, Рівненській, Івано-Франківській, Вінницькій і Черкаській. «Концерн «Хлібпром» – провідна компанія з виробництва хліба, яка об'єднує чотирнадцять переробних підприємств України і входить до групи лідерів серед національних виробників хлібобулочної продукції. Продукція Концерну – це понад півтисячі найменувань хліба, здобних, кондитерських та макаронних виробів. Левову частку становлять унікальні вироби, виготовлені за власними рецептурними розробками заводів. Діяльність компанії має завершений інтегрований цикл.

Протягом 2009 року «Концерн Хлібпром» виготовив 135,26 тис. тонн хлібобулочної та кондитерської продукції на суму 464,79 млн. грн. Протягом трьох перших місяців 2010 р. компанія виготовила 31,5 тис. тонн хліба, хлібобулочної, кондитерської продукції та напівфабрикатів на суму 116,2 млн. грн. Валовий дохід компанії в порівнянні з аналогічним періодом у 2009 році збільшився на 35 % і склав 179,18 млн. грн. Концерн планує нарощувати до 1 % частки ринку в рік за рахунок розвитку існуючих виробництв, брендів, торгової мережі та мати 8-10 % національного ринку [8].

Окрім цього, поряд із концентрацією виробництва на ринку хлібопродуктів, відслідковується тенденція створення вертикально інтегрованих компаній із замкнутим циклом виробництва – від вирощування зерна, виробництва борошна до випуску та реалізації хлібобулочних виробів.

Так, у 1999 році відбулося створення групи компаній «Укрзернопром», яка почала свою діяльність з купівлі елеваторів в Одеській та Миколаївській областях та вирощування сільськогосподарських культур у цих областях. Із придбанням млинів і хлібо заводів здійснилася вертикальна інтеграція. В результаті був успішно побудований вертикально інтегрований холдинг, що включає вирощування зерна та інших сільськогосподарських культур, переробку зерна, виробництво хліба і хлібобулочних виробів [5].

У 2004 році на базі ВАТ «Київмлин» і ВАТ «Київхліб» було створено вертикально інтегроване об'єднання – ЗАТ «Хліб Києва», яке діє на ринках борошна, хліба і хлібобулочних виробів у межах м. Києва і Київської області [7].

У 2003 році було створено холдинг «Хлібні інвестиції» (місто Київ, виробництво борошна, круп, хлібобулочних і макаронних виробів – частка ринку України від 4 до 10 % за різними джерелами). Цей холдинг об'єднує 7 регіональних хлібо заводів: компанію «Хліб» (м. Луцьк), Івано-Франківський хлібокомбінат, Бердичівський хлібо завод, хлібо завод «Алексєєвський» (м. Харків), ДП «Цар хліб» (м. Севастополь), Чернівецький хлібокомбінат, «Хлібо завод № 4» (м. Миколаїв). На частку холдингу «Хлібні інвестиції» припадає майже 80 % ринку хлібобулочних виробів міст: Севастополь, Чернівці, Івано-Франківськ і Луцьк. Цією компанією було придбано Білогірський комбінат, Новоукраїнський КХП (Кіровоградська обл.) та цілісний майновий комплекс «Новопетрівський хлібо завод» (Київська обл.) [9].

Об'єднання «Хлібні інвестиції» лідирує за кількістю і якістю вкладених інвестицій у підприємства серед усіх хлібних компаній. Залучивши в модернізацію основних засобів близько 3 млн. дол. США холдинг «Хлібні інвестиції» збільшив свої виробничі потужності до 90 тонн хлібобулочних виробів на добу та планує зайняти не менше 10 – 15 % київського ринку хлібобулочних виробів у натуральному вираженні, понад 90 % якого припадає на найбільшого виробника в Україні – ВАТ «Київхліб» [3].

До найбільших операторів на ринку хліба і борошна в Україні належить також Закрите акціонерне товариство «Холдинг «Т і С», яке є типовим вертикальним інтегрованим об'єднанням. Сьогодні компанія управляє потужними підприємствами з виробництва хлібобулочних і кондитерських виробів, переробки зерна в південних регіонах країни. Зокрема, ЗАТ «Холдинг «ТіС» володіє контрольними пакетами акцій ВАТ «Кримхліб», до складу якого входять 7 хлібокомбінатів, ВАТ «Одеський коровай», зернопереробного підприємства ЗАТ «Сімферопольський КХП». Компанія управляє ТОВ «Білгород-Дністровська паляниця»,

ТОВ «Котовський хлібокомбінат». Загальна потужність підприємств ЗАТ «Холдинг «Т і С» з виробництва хліба складає до 500 тонн борошна та до 700 тонн хліба і булочних виробів за добу. Частка підприємств «Холдингу «Т і С» у загальнонаціональному виробництві хліба становить більше ніж 6 % [6].

Отже, на сьогоднішній день у хлібопекарській галузі сконцентровано 6 найбільших хлібних холдингів (див. таблицю 1), які виробляють ідентичну продукцію та контролюють ринок хлібобулочних виробів певних регіонів. У 2009 році більше ніж 40 % хлібобулочних виробів в Україні було вироблено цими холдингами.

Таблиця 1 – Найбільші хлібні холдинги хлібопекарної галузі та їх концентрація на території України

Холдинги	Частка ринку в 2009 р.	Територіальна концентрація	Ступінь охоплення
«Київхліб»	13,5 %	м. Київ Київська обл. Полтавська обл. Чернігівська обл.	повністю повністю обмежено частково
«Донбасхліб»	10,5 %	Донецька обл.	повністю
«Холдинг «Т і С»	6,2 %	Одеська обл. АР Крим м. Київ Миколаївська обл. Херсонська обл. Вінницька обл. Кіровоградська обл. Черкаська обл.	повністю повністю обмежено обмежено обмежено обмежено обмежено
Холдинги	Частка ринку в 2009 р.	Територіальна концентрація	Ступінь охоплення
«Хлібні інвестиції»	5,9 %	Волинська обл. Івано-Франківська обл. Чернівецька обл. Житомирська обл. Миколаївська обл. Харківська обл. м. Київ АР Крим	повністю повністю повністю обмежено обмежено обмежено обмежено обмежено
«Хлібпром»	5,8 %	Львівська обл. Рівненська обл. Вінницька обл.	повністю повністю повністю
«Укрзернопром»	5,7 %	Чернігівська обл. Дніпропетровська обл. Полтавська обл.	повністю повністю обмежено
ВАТ «Каравай»	4 %	Луганська обл.	повністю
Міні пекарні	7,8 %	Усі області	частково
Частка інших виробників	40,6 %	х	х

Джерело: складено авторами на основі офіційної статистики України та офіційних сайтів холдингів [4-10].

Висновки. Слід зазначити, що хлібопекарська галузь України має необхідний виробничий та економічний потенціал для виробництва хлібних виробів у потрібній кількості й асортименті з метою забезпечення населення якісними продуктами харчування. Порівняно з іншими галузями харчової промисловості, робота хлібопекарських підприємств та їх об'єднань характеризується відносною стабільністю та меншим ступенем ризикованості. Для консолідації факторів зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємств найбільш ефективним є використання ними механізму інтеграції, що сприяє побудові закінчених технологічних ланцюгів, забезпеченню координації обсягу продажів, зниженню затрат на одиницю продукції, зростанню продуктивності праці тощо. Інтеграція водночас впливає на підвищення життєстійкості підприємств, отримання ними фінансової стабільності, зниження рівня невизна-

ченості у постачанні та збуті продукції, зміцнення позицій об'єднання підприємств на ринку даного виду товарів і послуг, диверсифікацію виробництва для зниження ризиків.

Необхідно зазначити, що у хлібопекарській галузі найчастіше ініціатором інтеграції виступають:

— по-перше, хлібопекарські підприємства (горизонтальна інтеграція – для посилення ринкової влади, захоплення та/або утримання ринків збуту; вертикальна інтеграція – з метою доступу до ринків агро-сировини та/або ринків збуту);

— по-друге, борошномельні підприємства (вертикальна інтеграція для розширення ринку збуту продукції (борошно), вихід на ринок хліба та хлібобулочних виробів);

— по-третє, сільгоспвиробники зерна (вертикальна інтеграція – з метою розширення ринку збуту сільгоспсировини, вихід на ринок хліба та хлібобулочних виробів).

Об'єктивними умовами формування інтегрованих об'єднань є потреби економіки та можливість отримувати високі прибутки внаслідок функціонування консолідованих капіталів. Джерелом стратегічних переваг для учасників інтегрованих об'єднань є конкурентні переваги, значною мірою у сфері технологічного розвитку, забезпечення ресурсами, завоювання ринку тощо. Інтеграція має значну кількість мотивів та переваг, як з погляду виробника, так і з погляду споживача. Проте досвід показує, що на практиці складно розмежувати тенденцію до інтеграції, яка обумовлена техніко-технологічними причинами та націлена на зниження витрат, з одного боку, і монополістичними прагненнями до владних позицій на ринку – з іншого.

У зв'язку з цим виникає необхідність стимулювання інтеграційних процесів в економіці, заохочення концентрації капіталу, що проявляється у господарській практиці при виникненні великих структур, які функціонують як єдина складна економічна система. Саме тут з'являється можливість мобілізації всіх видів ресурсів і налагодження механізму їх ефективного використання.

Література

1. Артемова О. Хліб і на ноги поставить, і з ніг звалить // Агропрофі [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.agroprofi.com.ua/content/view/53/40/>
2. Галузева програма розвитку хлібопекарської галузі на період до 2015 року [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?8010>
3. Голубева А. Нет хлеба единому. Монополия «Киевхлеба» на рынке столицы подходит к концу [Текст] // Коммерсант Украина. – 2007. – № 37. – С. 36.
4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний сайт «Укрзернопром» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.uzp-agro.com.ua/ru/about>
6. Офіційний сайт ЗАТ «Холдинг «Т і С» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://holding-tic.com.ua/about.html>
7. Офіційний сайт ВАТ «Київхліб» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.kyivkhlub.ua/ua/about/>
8. Офіційний сайт ВАТ «Концерн Хлібпром» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.hlibprom.com.ua/ua/news/>
9. Офіційний сайт ВАТ «Холдингова компанія «Хлібні інвестиції» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://hlibinvest.com.ua/uk/about/hlibniinvesticii/>
10. Підсумки роботи промисловості України за січень–грудень 2009 року [Електронний ресурс]: Держ. ком. статистики України / Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?8346>
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 року N 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=656-2000-%EF>
12. Свежая выпечка каждый день [Текст] // Продукты питания. – 2007. – № 2 – С. 17.
13. Статистичний щорічник України за 2008 рік [під ред. О.Г. Осауленка]. – К. – 2009. – 566 с.